

Keskustelua – Diskussion

Järjen ja tunteen maantieteet¹

Nykyglobaali kirjailija Kamila Shamsie avaa kirjansa *Kartanpiirtäjä* (2011: 9) seuraavasti:

Karttapallo pyörii. Vuorijonot raapivat sormiani, ja Arabianmeren yllä kipinöi sähkö. [...] Ulkona sataa. Jos sade saavuttaa Karachin, aallot hyökivät maihin. Lentokenttä on kuitenkin sisämaassa. Jos katsoo maailmankarttaa, sieltä ei ole tänne matkaa juuri lainkaan. Mutta etäisyys ei olekaan maileja ja kilometrejä, se on pelkoa.

Karttapallo kuvastaa maantiedettä ehkä paremmin kuin mikään muu esine. Sen merkitystä ei kuitenkaan tule tulkita lapsellisesti. Maantiede on aina ollut paljon muutakin kuin maailman kartoittamista ja kuvailua. Tieteenä ja yhteiskuntaan vaikuttavana alana maantieteen merkitys on historiallisesti liittynyt kahteen tärkeään ilmiöön: kolonialismiin ja nationalismiin.

Maantieteilijät avasivat ovet siirtomaiden luonnonvarojen hyödyntämiselle. Löytöretkistä kartoittamattomien maiden valloittamiseen maantieteilijät raivasivat tietä, joka rakensi nykyaikaisen maailman. Tänä päivänä monet pitävät kolonialismia epäoikeudenmukaisena ja katsovat, että se loi nykyisen globaalin epätasa-arvon perustan. Kolonialismi oli kuitenkin oman aikansa järjen maantiedettä.

Koska Suomella ei ollut siirtomaita, maantieteen rooli painottui meillä toiseen suuntaan. Maantiede on ollut suomalaisen kansakunnan rakentaja. Se on tuottanut tietoa suomalaisesta kansanluonteesta, suomen kielestä, maakunnista ja maisemista sekä kansallisista arvoista. Nationalismi oli oman aikansa tunteen maantiedettä.

Nykyajasta käsin tulkittuna kolonialismin ja nationalismin muovaamat juuret avaavat kolme kiinnostavaa tulkintaa siitä, mitä maantiede on. Yhtäältä sen ytimessä ovat aina kamppailleet järki ja tunne. On vaikea tehdä eroa sen välillä, kumpi milloinkin on ollut merkittävämpi voima. Toisaalta alan perusta on aina ollut ihmisen ja luonnon vuorovaikutuksessa.

Kolonialisteille luonto oli resurssivarasto – jotakin mitä ihminen voi omaksi edukseen hyödyntää.

Nationalistit puolestaan arvostivat luontoa. Esimerkiksi puhdas, koskematon kansallismaisema oli – ja on edelleen – keskeinen osa suomalaisen identiteetin ymmärtämistä.

Kolmanneksi maantiede on aina ollut poliittista. Kolonialisteille tärkeää oli alistaa. Jotta tuntemattomien maiden resursseja oli mahdollista hyödyntää, tuli niissä asuvien ihmisten oikeudet omaan maahansa kiistää. Nationalisteille tärkeää oli puolustaa. Jotta oma kansakunta kyettiin uskottavasti rakentamaan, oli määriteltävä ketkä eivät siihen kuulu.

Nykymaantieteellä on näistä juurista paljon opittavaa. Tutkimukselliset haasteet ovat muuttuneet maailman muuttumisen myötä. Kolme ikivanhaa elementtiä eivät kuitenkaan ole kadonneet. Maantieteen on kyettävä vastaamaan haasteisiin, joissa järki ja tunne kampailevat – ja usein sekoittuvat hankalasti haasteisiin, joissa luonnon ja ihmisen tiet risteävät, sekä hankaliin kysymyksiin, jotka vaativat paikallisen ja globaalin politiikan ristiriitojen kriittistä tunnistamista.

Aina näiden historian oppien mukana pitäminen ei ole ollut helppoa. On ollut aikoja, jolloin maantiede koki olevansa tieteen kentällä altavastaa. Laaja-alaisuus ja juurien muuttuminen kyseenalaisiksi johtivat alan identiteetin katoamiseen. Maantieteilijät ajautuivat väittelemään keskenään siitä, mikä on maantiedettä ja mikä ei.

Usein on kohdattu myös vastaavia paineita ulkopuolelta. Lähes jokainen maantieteilijä on joskus joutunut vastaamaan kysymykseen: ”Mitä se maantiede oikeastaan on?” Tuon selittelyn aika ei tunnu vieläkään olevan täysin ohi: lähes heti aloitettuani maantieteen professorin työt Turun yliopistossa kohtasin toista alaa edustaneen kollegan, joka pyysi selittämään, mitä ihmismaantiede oikein on.

Tuntuu siltä, että kolme maantieteen historian oppia – järjen ja tunteen yhteys, luonnon ja ihmisen yhteys, sekä tieteen väistämätön poliittisuus – hukkuivat vuosikymmenten saatossa uuteen tutkimuksen ihanteeseen, joka korosti objektiivisuutta ja luonnontieteen erottamista yhteiskuntatieteistä. Maantiede lähes hukkasikin itsensä sisäisiin kiistoihin sekä tiedepolitiikkaan, joka pakotti sen joko eriytymään kahteen suuntaan – luonnontieteeseen ja yhteiskuntatieteeseen – tai pitämään näiden yhteyttä yllä teennäisillä epäuskottavilla argumen-

¹ Keskustelupuheenvuoro pohjautuu Hille Koskelan professoriluentoon 12. helmikuuta 2014 Turun yliopistossa.

teilla. Mielestäni 1970–1980-luvun pohjanoteerauksia ovat kommentit, joissa maantieteen tutkimuskohteiksi määriteltiin kaikki mitä maan päällä on – ja sen lisäksi vielä tulevaisuuskin. Uskotavuus tiedeyhteisön silmissä oli kadota.

Yhdelläkään tieteenalalla eivät epämääräinen narsismi, loputon kyseenalaistaminen tai pohjaa vaille oleva ylikriittinen itsearviointi johda mihinkään rakentavaan. Vahva identiteetti pitää pystyä kasvattamaan sisältä päin. Sen myötä asia on helppo tiivistää myös ulkopuolisille ytimekkäästi.

Nykyiset maantieteilijät ovat uudenlaisten, nykyajan tuomien haasteiden edessä. Ihmisen luontosuhde ja globaali tunteiden politiikka kohtaavat uudella tavalla. Ne ovat vahvasti esillä esimerkiksi monissa medianäkyvyyttä saavissa konflikteissa; vaikkapa silloin, kun suomalainen Greenpeace-aktivisti Sini Saarela pidätettiin syyskuussa 2013 Venäjällä hänen puolustettuaan arktisen luonnon koskemattomuutta. Äkkiseltään tällaisissa tilanteissa äänensä saavat kuuluviin valtionpäämiehet, diplomaatit, asianajajat ja kansalaisjärjestöjen edustajat. Hieman pidemmällä tähtäimellä joku kuitenkin keksii kysyä asiantuntijalta, mistä tässä kaikessa lopulta oli kyse. Tuskin minkään muun alan tutkija pystyy vastaamaan tuohon kysymykseen pätevämmän kuin maantieteilijä.

Ihmismaantieteen alaa edustavana professorina minun roolini on näiden sanojen jälkeen tarkentaa – ikään kuin hieman lähemmäs zoomaten – mitkä tarkkaan ottaen ovat juuri ihmismaantieteen haasteita. Vastaus tuntuu tiivistyvän yhteen sanaan. Ajan saatossa yhdeksi merkittävimmästä ihmismaantieteen ongelmista on noussut kysymys *tilasta*.

Bulgarialainen filosofi Julia Kristeva (1992) on tiivistänyt oman tilan rakentamisen ongelman toteamalla, että alueellinen identiteetti on luonteeltaan ambivalentti. Suomeksi tämä tarkoittaa sitä, että kun puolustamme jotakin paikkaa omanamme, tulemme samalla määritelleeksi ne, jotka eivät sinne kuulu; ne jotka ovat ulkopuolisia. Järjen ja tunteen maantieteet sekoittuvat. Niitä ei voi, eikä ole syytä erottaa. Keinotekoinen erottelu johtaa vain vajavaiseen ja epäpätevään ymmärrykseen.

Maantieteilijälle on luontevaa olla tilan asiantuntija. Nostankin keskustelupuheenvuoroni loppuksi esiin kolme omiin tutkimuksiini liittyvää esimerkkiä tämän päivän ihmismaantieteen haasteista. Konkretisoin edellä esittämäni tarkastelemalla lyhyesti ihmisiä, kaupunkeja ja valtioita.

Ihmisten arkielämässä oman tilan puolustaminen liittyy nykypäivänä pitkälti turvattomuuden tunteeseen. Uhkakuvia näyttää olevan enemmän

kuin koskaan aiemmin. Vaikka rikollisuus ei ole lisääntynyt, turvattomuuden tunne on kasvanut. Inhimillinen reaktio tähän on varautuminen. Kodin ja perheen suojaamiseen ollaan valmiita satamaan paljon. Tilannetta kärjistää voimakas turvavarusteiden ja -palvelujen markkinointi.

Lapset kasvavat autokyytien ja turvavarusteiden suojissa, elämässä, jossa suhde metsään ja luontoon katoaa, koska liikkumisvapaus on turvattomuuden vuoksi yhä rajoitetumpaa. Nuoret määrittellään yhteiskunnalliseksi ongelmaryhmäksi, joka räikeimmällään kohtaa kaupungilla kävellessään sodan ajan puhetapaan viittaavan väitteen ”ulkonaliikkumiskielto nuorille”.

Ihmisten tunteita vähättelemällä tämän ongelman ratkaisuun ei saada mitään tolkkua. On kunnioitettava tunteita ja pohdittava samalla järkeviä tutkimusasetelmia, joiden avulla saadaan tietoa tilanteen helpottamiseksi. Äärimmillen lietsottu moralismi ja kyseenalaistamaton kontrollin lisääminen johtavat sitä vastoin ihmisten välisen yhteyden katoamiseen.

Kaupunkipolitiikan tasolla käydään jatkuvaa kilpailua houkuttelevuudesta. Jokainen kaupunki haluaa maineensa kantautuvan kauas; niin hyvänä, että asukkaat, yritykset ja turistit ottavat kaupungin omakseen. Samaan aikaan paineet hyvinvointivaltion rakenteiden romahtamisesta kaatuivat paikalliselle tasolle. Kaupungit ja kunnat haluavat olla omaleimaisia.

Ristipaineissa omaleimaisuus katoaa toisiaan muistuttavien iskulauseiden massaansa. Jokainen paikka haluaa markkinoida itseään kiinnostavin sanoin, mutta todellisuudessa jo oman nimen säilyttäminen voi olla kiven takana. Köyhyyden ja eriarvoistumisen kansalliset ongelmat uhkaavat kadota paikallisten osapuolten byrokraattiseen voimien mittelöön. Ihmisten välinen solidaarisuus on vaarassa kadota.

Valtiosotalla oman tilan puolustaminen on kenties hankalinta. Yhdistymisen ja erottumisen ristipaine ei ole helppoa edes Euroopan mittakaavassa, globaalista puhumattakaan. Perinteiset rajat ovat siirtyneet valtioiden reunoilta politiikan kabinetteihin ja turvapaikan hakijoiden vastaanottokeskuksiin. Hyvin toimeentulevia maahanmuuttajia halutaan, mutta kerjäläiset mieluiten lähetetään takaisin ”sinne mistä ikinä ovat tulleetkin”. Kansainvälinen yhteisvastuu on niin hankalaa, ettei edes Euroopan sisällä päästä yhteisymmärrykseen siitä. Sotaa käyvien maiden ongelmiin on lähes mahdotonta tarttua.

Vaikuttaa siltä, että kolonialismin ja nationalismien haamut ovat palanneet 2000-luvun maailmaan. Järkeä väittää, että tänä päivänä maailman asioista pitää huolehtia yhdessä. Tunne vastaa, että

meillä on jotain omaa ja itse ansaittua hyvää, jonka jakamiseen ei ole perusteita. Kolonialismi ja nationalismi olivat kumpikin omilla tavoillaan sokeita – nykymaantiede ei voi sitä olla.

Shamsien *Kartanpiirtäjän* henkilöhahmot kokevat raskaalla tavalla kaikki tilaan liittyvät ristiriidat henkilökohtaisesta arjesta kaupunkitilaan ja valtion uhanalaisuuteen (134–139):

- ”Karataan yhdessä jonnekin huitsin Nevadaan, syödään juuria ja marjoja eikä lueta sanomalehtiä enää koskaan.”
- ”Mistä lähtien rakkaus on ollut noin riippuvainen maantieteestä?”

– ”Siitä lähtien, kun persoonallisuus alkoi muuttua sijaintipaikan mukaan.”

KIRJALLISUUS

- Kristeva, J. (1992). *Muukalaisia itsellemme*. 205 s. Gaudemus, Helsinki
- Shamsie, K. (2011). *Kartanpiirtäjä*. 392 s. Gummerus, Helsinki.

HILLE KOSKELA

*Maantieteen ja geologian laitos,
Turun yliopisto*